

УДК: 355.231.1(497.11)
378:355/359(497.11)"1850/1924"
371.3::811(497.11)
COBISS.SR-ID 120964105
DOI број: 10.5937/vig2301029A

Језик рада: Српски
Примљен: 24. 03. 2023.
Прихваћен: 09. 05. 2023.
Тип рада: Прегледни научни рад

Иван Андријашевић, наставник руског језика – преводилац
Војна академија, Универзитет одбране
Београд, Република Србија
E-mail: ivan.s.andrijasevic@gmail.com

Весна Краинчанић, наставник италијанског језика – преводилац
Војна академија, Универзитет одбране
Београд, Република Србија
E-mail: yu_vesna@yahoo.com

Маријана Буљугић, наставник француског језика – преводилац
Војна академија, Универзитет одбране,
Београд, Република Србија
E-mail: marijanastojkovic91@gmail.com

ПОЧЕЦИ НАСТАВЕ ЈЕЗИКА НА ВОЈНОЈ АКАДЕМИЈИ У БЕОГРАДУ

АПСТРАКТ: Историјат изучавања језика у Артиљеријској школи, а касније Војној академији, има континуитет од преко 170 година. Ипак, до недавних година није био централна тема језичких истраживања. У току овог веома дугог периода изучавању језика у војном високом школству придаван је различит значај. Страни језици нису били само део редовне наставе током образовања официјерског кадра; служили су и за превођење стране литературе која се користила у настави, праћење војне теорије развијених европских земаља и развој сопствене војне доктрине, а били су неопходни и ради школовања у иностранству. Користећи појединачна истраживања наставе страних језика која су до сада објављивана, у овом раду обрађен је период изучавања језика на Војној академији (Артиљеријској школи) у Београду, од њеног оснивања 1850. до 1924. године.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Војна академија, настава језика, руски језик, италијански језик, француски језик, српски језик

Увод

Домаћа научна литература у којој се могу пронаћи подаци о настави језика у војним установама није бројна. Спорадични подаци о настави језика у војном образовању могу се пронаћи у радовима који се односе на шири контекст наставе или употребу језика у друге сврхе.¹ Само један рад посвећен је истраживању наставе језика у војном високом образовању, и приступа теми са историјског аспекта.² Појединачни радови осветљавају поједине теме употребе страних језика, али без нити хронолошке повезаности једног са другим и кохерентне слике одређеног периода.³ Општи закључак јесте да поверљивост података ограничава могућности за обраду одређених тема.

Анализирајући почетке наставе језика на београдској Војној академији (раније Артиљеријској школи), у периоду од њеног оснивања, 1850. до 1924. године, потребно је сагледати улогу и значај познавања страних језика у почетном периоду формирања српске војне доктрине.

Војна логика примењена на језик тежи постизању ефикасности и прецизности израза у комбинацији са принципом језичке еконо-

¹ Ратомир Животић, Божидар Јововић, *Језик и стил ратне вештине*, (Београд: Центар високих војних школа ОС „Маршал Тито“, 1990); Дара Дамљановић, *Руски језик у Србији, уџбеници од 1941. године*, Београд: Филозофски факултет, 2000; Милић Милићевић, „Војна академија почетком 20. века“, *Гласник Историјског архива Ваљево*, 34, (2000), 103-115; Ђорђе Станић, Зоран Килибарда, Јан Марчек, *Обука српске војске 1804-1918*, Београд: Војноиздавачки завод, 2007; Мирјана Зорић и Слободан Ђукић, *Српско војно школство*, Београд: Министарство одбране Републике Србије, 2010, 233-240; Биљана Стикић, *Усвајање страног језика у специфичном контексту : француски језик и Срби у Првом светском рату*, Нови Сад: Академска књига, 2012; Слободан Ђукић, „Страни утицаји на развој српске војне доктрине у XIX и првој деценији XX века“, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2013; Катарина Илић Радојковић, „Настава језика струке/језика за посебне намене у контексту европске образовне језичке политике“, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Одсек за романистику, 2014.

² Биљана Стикић, „Настава француског као страног језика у војном образовању у Србији између два светска рата“, *Анали Филолошког факултета*, XXXIV, бр. 1 (2022), 125-142.

³ Душан Исаковић, „Познавање и употреба нашег и страних језика у војсци Југославије“, *Војно дело* 1, (2000), 117-123; Карина Авагјан, „Утицај страних лексема на војну лексику српског језика“, *Војно дело* 1, (2014), 243-257; Карина Авагјан, „Војно беседништво“, *Војно дело* 2, (2014), 232-244; Карина Авагјан, „Критички осврт на досадашња истраживања језика војне струке“, *Војно дело* 6, (2016), 200-209; Владан Јовановић, *Српска војна лексика и терминологија*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016; Јована Шаљић Ратковић и Милић Ј. Милићевић, „Познавање турског и албанског језика у војсци Србије концем XIX века“, *Војноисторијски гласник*, LXI, бр. 1 (2011), 169-179.

мије. Уколико посматрамо језик као средство изражавања мисли и идеја, онда владање језиком – како матерњим, тако и страним – утиче да прецизност преношења поруке од командујућег до потчињеног буде онолико велика колико је развијено језичко знање обе стране, а тачно дефинисање задатка са једне, и његово добро разумевање са друге стране, уз факторе стручних способности, даље води до успешног извршења.⁴ Овај аспект, иако није једини, говори у прилог чињеници да познавање језика у војној струци спада у компетенцију од изузетног значаја, што је препознато и од самих почетака војног високог школства у Србији.

О посебно важној улози познавања страних језика говори и чињеница да је српска војска, у додиру са војскама суседних држава које су имале дужу традицију војног школства и богатију стручну литературу, примала туђе идеје и утицаје.⁵ Као извор страних искустава служила је првенствено војна литература, а инструмент је био познавање страног језика. У Артиљеријској школи (Војној академији), до пред крај XIX века, настава из многих стручних предмета изводила се према преводима страних уџбеника и приручника.⁶ Не чуди ни податак да је српски језик своју војну терминологију богатио усвајањем, калкирањем и другим врстама прилагођавања термина из других језика, пре свега из руског, француског, немачког, турског и италијанског језика.⁷ У периоду после Другог светског рата овај процес се доминантно везује за преузимање термина из енглеског језика.⁸

⁴ „Војничка заклетва и војне команде представљају говорне чинове комисива (заклетва) и директива (команде), што значи да је чињење одређене радње директно условљено изговарањем одговарајуће језичке форме.” (Владан Јовановић, *Српска војна лексика и терминологија*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016, 214).

⁵ Слободан Ђукић, „Страни утицаји на развој српске војне доктрине у XIX и првој деценији XX века”, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2013.

⁶ Детаљније о страним уџбеницима и приручницима који су превођени на српски језик: Слободан Ђукић, „Допринос Војне академије развоју војне теорије у Србији у другој половини 19. и првој деценији 20. века”, *Војно дело*, 5, (2015), 404-422.

⁷ Авагјан сматра да многи галицизми и германизми у оквиру војних термина у српском језику такође воде порекло из руског језика, јер: „Исконске руске лексеме које су означавале родове војске, чинове официра и подофицира, војних формација и сл. биле су замењене холандским речима, германизмима, а у највећем степену галицизмима.” На тај начин, руски језик би у овом случају имао улогу језика-посредника у стандардизацији српске војне лексике у почетном периоду. Ипак, Авагјан даље закључује: „Ако поредимо војну лексику руског и српског језика, српска је у предности када је реч о очувању властитих термина у односу на руску”, Карина Авагјан, „Утицај страних лексема на војну лексику српског језика”, *Војно дело* 1, (2014), 247, 254.

⁸ Владан Јовановић, *Српска војна лексика и терминологија*, (Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016), 96, 173-178.

Оснивање Артиљеријске школе

Сама настава страних језика отпочела је прве године оснивања Артиљеријске школе, која се сматра претечом данашње Војне академије. У таквом поимању, сматра се да настава језичких предмета на Војној академији има традицију дужу од 170 година.

Први страни језик који се изучавао у оквиру посебног предмета био је француски језик. У једном пасусу писма у којем министар унутрашњих дела Илија Гарашанин планира оснивање Војне академије, врло је разложно аргументовано зашто ће се у тој установи изучавати француски језик:

*„Што ће питомци у овом заведенију учити француски језик, то је за то нужно, да би они, једно, један изображени и дипломатически језик у Европи научили; друго, да би и неке науке на истом језику учити и тако се савршено знањима управитеља Тополивнице ползовати могли, и треће, да би се и после француским књигама ползовали, будући се војене науке најбоље и највише на француском језику списане налазе, као што су и сва војена израженија и назначенија особито у Фортификацији француска”.*⁹

Услед недостатка стручњака и услова за школовање официрског кадра у сопственим капацитетима, српска држава је дуго пре оснивања Артиљеријске школе упућивала питомце и официре на додатно школовање у иностранство (Француску, Русију, Немачку и Аустрију).¹⁰ Услови под којима су питомци и официри пролазили процес селекције прописан је *Правилном за питомце по страни*, у периоду од 1861. до 1873. године. Знање страних језика био је један од кључних предуслова за упућивање у иностранство, што је било формулисано на следећи начин: „...да разумеју језик земље у коју се шаљу на школовање (бар онолико да може из тог језика преводити на српски)”.¹¹ Дакле, у првом плану језичких компетенција била је вештина превођења са страног језика на српски језик.

⁹ Писмо попечитеља внутренних дјела, полковника И. Гарашанина Државном Савету (цитирано према: *Споменица седамдесетпетогодишњице Војне Академије 1850–1925*, Београд: Штампарска радионица Министарства Војске и Морнарице, 1925, 7). При цитирању ће бити очуван правопис оригинала, па ће текст одговарати тадашњој правописној норми.

¹⁰ Слободан Ђукић, „Школовање српских официра у Аустро-Угарској и Немачкој у XIX и првој деценији XX века”, *Војноисторијски гласник*, LXIV, бр.1 (2014), 85-102; Слободан Ђукић, „Школовање српских официра у Русији у XIX и првој деценији XX века”, *Војноисторијски гласник*, LXV, бр. 1 (2015), 61-76; Слободан Ђукић, „Школовање и усавршавање српских официра у Француској и Белгији у другој половини 19. и првој деценији 20. века”, *Војноисторијски гласник*, LXX, бр. 2 (2020), 36-55; Милић Ј. Милићевић, „Списак г. официра налазећих се у страним државама у 1900. год”, *Војноисторијски гласник*, LXXI, бр.2 (2021), 237-243.

¹¹ *Сборник закона, уредаба, наређења и објашњења војних издатих од 1861–1873. године*, (Београд: Министарство војно, 1882), 67.

Да би се одабрали полазници Артиљеријске школе, 1850. године прописан је „*предуготовнички курс од прилике од 3 месеца*“, али је већ за трећу класу промењен процес пријема, а поменути припремни курс укинут – предмете за пријемни испит прописивао је министар војни, по предлогу управитеља школе.¹² Што се страних језика тиче, према наведеном примеру у Споменици, осма класа Артиљеријске школе полагала је усмене испите из немачког и француског језика.¹³

Нижа школа ВА – пријемни испити

Каснији развој Артиљеријске школе и преображај у Војну академију предвиђао је Вишу и Нижу школу. Пријемни испит за Нижу школу, предвиђен законом из 1880. године, прописивао је проверу знања једног од два страна језика по избору – француског или немачког. Године 1884. долази до промене закона, па се захтеви пријемног испита проширују на провере знања оба језика у одвојеним испитима, као и српског језика и књижевности, што остаје на снази до 1896. године. Такође, Указом ФЂ 2133, од 30. марта 1888, предмети у процесу полагања пријемног испита подељени су у три категорије, а страни језици, француски и немачки, сврстани су у II категорију.¹⁴ Нови програм предмета који се полажу донет је 1897. године. Проширује се обим предмета на пријемном испиту: кандидат бира полагање немачког или француског језика, и писмено и усмено, као и српског језика и књижевности; сви они су сврстани у тзв. предмете II категорије. За разлику од ранијих програма, где се само познавање немачког језика проверавало писмено и усмено, овим програмом је таква процедура предвиђена и за француски језик. Такво стање трајало је пет година. Након тога, 1902. године, оцене са провере знања српског, француског и немачког језика вреднују се у I категорији, а подразумева се и одабир полагања једног од два страна језика. У периоду од 1915. до 1919. године Војна академија није примала питомце услед ратних дешавања, а 1919. године конкурс за пријем био је прописан по истом програму.

¹² „§ 5. Правила за домаћи поредак“, *Споменица седамдесетпето годишњице Војне Академије 1850–1925*, Београд: Штампарска радионица Министарства Војске и Морнарице, 1925, 49, 105.

¹³ Исто, 50.

¹⁴ Исаковић је један од ретких аутора који се осврће на наставу српског језика у војном образовању. Он сматра да предмет Српски језик у војном школовању треба да буде „рангиран и третиран на исти начин као стручни војни предмети“ (Душан Исаковић, „Познавање и употреба нашег и страних језика у војсци Југославије“, *Војно дело*, 1, 2000, 118).

Од 1920. године укида се провера знања српског језика, а уводи се провера познавања историје књижевности Срба, Хрвата и Словенаца до половине XVIII века, у складу са програмом за средње школе. Француски и немачки језик (један језик, по избору) остали су у оквиру усменог испита, који „по потреби може бити и писмен”. Већ 1921. године поново се полаже испит из матерњег језика, али овога пута је, у складу са програмом пријемног испита, дефинисан као „Српско-хрватски језик са књижевношћу”, уз додатно појашњење – „само писмена обрада једне теме из области историје књижевности по програму за средње школе закључно са VI разредом, тј. периоди старе, средње и нове књижевности”.¹⁵ Француски и немачки језик и даље су се полагали усмено. Три године касније, 1924. године, издато је *Правило о пријему, настави и оцењивању питомаца Ниже и слушалаца Више школе Војне академије*, где се у члану 5 прописује полагање истих језичких предмета као и до тада, али у оквиру писменог задатка за који је прописано одређено време израде.

Виша школа ВА – пријемни испити

Прва класа Више школе ВА уписана је 1884. године, када на пријемном испиту није било страних језика. Каснија промена програма, указом Ђ/О бр. 835 од 19. јуна 1892. године, предвиђа избор полагања немачког или француског језика, што остаје на снази до 20-их година двадесетог века. Занимљиво је да се у програму из 1905. године прецизира начин испитивања – „слободан превод не служећи се много речником”.¹⁶

Настава у Артиљеријској школи, а касније и на Војној академији, извођена је „теорно” и практично. Документ *Устројеније Артиљеријске школе*, у члану 32, за један од наставних предмета прописује изучавање француског језика, распоређен на 4 године трајања курса у документу *Правила за домаћи поредак Артиљеријске школе*. У Споменици се говори и о томе да се није „у свако доба располагало потребним професорима за све наведене предмете”, као и да планови, детаљни прегледи предмета и подаци о обиму предмета нису доступни услед проблема са архивирањем и поверљивошћу података.¹⁷

Познато је, ипак, да је прва класа Артиљеријске школе свих пет година школовања похађала предмет Француски језик, а само последње године и предмет Немачки језик. Пета класа слушала је ова

¹⁵ Споменица седамдесетпетогодишњице, 55.

¹⁶ Исто, 57.

¹⁷ Исто, 61.

два предмета свих пет година, што не значи да су могли да бирају који страни језик ће учити, док је десета класа имала оба предмета током целокупног четворогодишњег школовања. Настава се одвијала по том наставном плану све до Првог светског рата.¹⁸

Артиљеријска школа – редовна настава

Тачкама 32-34 *Устројенија Артиљериске школе* планирано је учење француског језика током све четири године школовања на Артиљеријској школи.¹⁹ За првог наставника француског језика постављен је управитељ школе Франтишек Зах (пореклом Чех), тада артиљеријски капетан, а касније и генерал српске војске.²⁰

*„... Управитељ Артиљериске Школе поред дужности управљања, предават'ће Тактику, Географију, Историју и Французски језик”.*²¹

Међутим, већ доласком друге генерације питомаца, школовање је продужено на пет година, па је сходно томе промењен (повећан) и број наставних предмета увођењем немачког језика.²² Ова промена задесила је и постојеће питомце, па је и прва класа слушала предмет Немачки језик на петој години школовања.²³

Нижа школа ВА – редовна настава

Наставни план Ниже школе Војне академије ушао је, 1880. године, у Закон о устројству Војне академије, што је регулисано чланом 39. Према њему, у Војној академији изучавају се следећи страни језици: руски језик у првој години, и немачки или француски језик (по избору) у све три године школовања. Подела предмета по годинама извршена је решењима донетим у току школске године, па је настава из предмета Руски језик одржавана и на другој години, јер је касно било почети са наставом у току прве године.

Краљевском Уредбом на предлог министра, Законом о устројству Војне академије из 1884. године, у члану 38, прописано је да се по избору уче француски или немачки језик. Предмет Српски језик

¹⁸ Стикић, Биљана, *Усвајање страног језика у специфичном контексту: француски језик и Срби у Првом светском рату*, (Нови Сад: Академска књига, 2012), 15.

¹⁹ *Споменица седамдесетпетогодишњице*, 12-13.

²⁰ Станоје Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, IV књига, С-Ж, (Београд: ИК Зорана Стојановића, 1929), 1231.

²¹ *Споменица седамдесетпетогодишњице*, 13.

²² Ђорђе Станић, Зоран Килибарда и Јан Марчек, *Обука српске војске 1804–1918*, (Београд: Војноиздавачки завод, 2007), 265.

²³ *Споменица седамдесетпетогодишњице*, 63.

уведен је указом Ф. бр. 124. од 6. јануара 1888. године. Истим указом (1888. године) наређено је да се по избору учи само један страни језик – француски или немачки. Две године касније, указом ФТ бр. 7893. од 25. октобра 1890. године, додат је предмет Руски језик. Српски језик се као предмет изучавао до укидања, указом ТО бр. 1753. од 29. септембра 1892. године.

Од 1. (15.) јануара 1898. године додат је предмет Турски језик, указом ФТ бр. 406, а указом ФТ бр. 3112, од 23. априла 1901, и предмет Руски језик који је означен као обавезан.²⁴ Указом ФТ бр. 7596, од 26. августа 1904. године, uveden је предмет Српски језик са књижевношћу. Након тога нема већих промена у изучавању језика, чему су доказ *Привремено правило о пријему, настави, испитивању, оцени успеха, одређивању ранга, поступку са палим на испиту и производству питомаца Ниже Школе Војне Академије*, ФТ бр. 9586, од 29. марта 1921. године, као и наредба ФТ бр. 16297, од 11. априла 1921. године. У овим документима, предмет Руски језик учи се као обавезан на све три године школовања, док се полазници („питомци“) додатно опредељују за предмете Немачки језик или Француски језик, такође током целокупног „курса трајања“. План за 1923/24. годину (52. класу) предвиђао је две године учења страног језика, а питомци су могли бирати да ли ће изучавати руски, француски и немачки језик.

Почетком јануара 1904. године, министар војни, пуковник Милан Андрејевић предлаже Скупштини измену закона о Војној академији, по којем би уредбе у вези са платама хонорарних професора биле промењене, јер „њихова честа промена утиче на квалитет наставе“.²⁵

Виша школа ВА – редовна настава

По члану 52. Закона о устројству Војне академије из 1880. године, наставни план за Вишу школу подразумевао је предмете Немачки језик и Француски језик (у обе године, сврстане у опште предмете) и Француски језик или Турски језик (по избору, обе године за Генералштабни одсек). Међутим, овај наставни план није примењен ни на једну класу.

²⁴ У истраженој грађи исти указ заведен је под два датума: 1. јануар (*Споменица седамдесетпетогодишњице*, 68) и 15. јануар (*Споменица седамдесетпетогодишњице*, 82; као и: *Службени војни лист* 4, 28. јануар 1898, година XVIII, 65).

²⁵ Милић Милићевић, „Војна академија почетком 20. века“, *Гласник Историјског архива Ваљево*, 34, (2000), 103-115.

Највише решење, Ћ бр. 5018 од 23. јула 1884. године, прописује изучавање предмета Француски језик и Немачки језик у оквиру редовне наставе на Вишој школи. Након четири године ова одлука је измењена указом ФЋ бр. 6867 од 28. октобра 1888. године – наређено је учење само једног страног језика, по избору – француског или немачког. Два дана касније, указом ФЋ бр. 7453 од 30. новембра 1888. године, уведен је предмет Српски језик, а укинут указом ФЋ бр. 1753 од 29. септембра 1892. године. Према новом наставном плану, донетом 1896. године, предвиђено је изучавање изборних предмета Немачки језик и Француски језик у првој и другој години школовања. Следећим указом, који се односио на стране језике, од 15. јануара 1898. године уведен је предмет Турски језик, а три године касније, указом ФЋ бр. 3112 од 23. априла 1901. године, у наставу Више школе уведен је и предмет Руски језик.²⁶

Тако је, у складу са *Привременим правилом о пријему, настави, испитивању слушалаца Више школе Војне академије*, ФЋ бр. 15633 од 29. марта 1921. године, потврђено да се настава изведе по наставном плану Пов. ФЋ бр. 6957 од 6. априла 1920. године, који је за школску 1920/21. годину предвиђао наставу страних језика у оквиру предмета Француски језик или Немачки језик (по избору) – у првој и другој години.

У складу са чланом 17. поменутог *Привременог правила*, решењем ФЋ бр. 41908 од 6. августа 1921. године, наређено је да се, поново по избору, предају предмети Француски језик, Немачки језик и Италијански језик, што се спроводи и 1924. године, до када се у Споменици налазе подаци.

Први наставници страних језика на Војној академији

Даље наводимо списак наставника језичких предмета од 1850. до 1924. године, подељено по предметима, хронолошким редоследом.²⁷ Из података о наставницима може се закључити да није било обавезно да имају завршене докторске студије, да су у највећем броју били цивилна лица, понекад контрактуални, хонорарни или редовни професори. Међутим, првенствено су позивани еминентни стручњаци који су имали искуство у настави у београдској Великој школи или прак-

²⁶ У *Споменици* је податак о предмету Руски језик био изостављен, али према наређењу ЋО бр. 2149 (*Службени војни лист*, 49, 28. новембар 1892, година XII, 1386-1388), које прописује предмете који се предају на Вишој школи Војне академије, настава из овог предмета одржавана је и 1892. године.

²⁷ Сличан списак у: Милоје Пришић, „Стварање и развој војног школства у Србији од 1830. до 1919. године”, *Војно дело* 2, (1998), 115-147. Овај списак допунили смо и датумима према: *Споменица седамдесетпетогодишњице*, 1925.

тично језичко знање стечено у земљама у којима је званични језик онај који су предавали питомцима, као и изворни говорници.

Пред-мет	Професори	Период
Фран-цуски језик	Бенерал Фрањо Зах	као управник, у периоду од 5. јуна 1850. до 1. фебруара 1859, и од 1. октобра 1868. до 23. маја 1874.
	Шарл Арен ²⁸	од 1. октобра 1851. до 23. новембра 1856.
	Људевит Шпанић	од 1. октобра 1851. до 31. августа 1880.
	Матија Бан, академик	од 2. јануара 1858. до 15. марта 1859.
	Јосиф Мојзер	1866–1884.
	Никола Квекић, пешадијски капетан II класе	од 16. октобра 1884. до краја те школске године
	Емил Вавасер, секретар министарства спољних послова	од 8. новембра 1884. до лета 1887.
	Евген Константин Ларош, бивши официр	од 1. маја 1886. до 6. јула 1887.
	Владислав Вуличевић	од 27. септембра 1887. до 7. фебруара 1889.
	Емило Берберовић	од 1. септембра 1888. до краја те школске године
	др Милан Јовановић, резервни санитетски мајор и редовни професор	од 31. јануара 1889. до 2. маја 1896.
	Михаило Шљивић	од 4. октобра 1889. до 31. октобра 1895.
	Спира Калик	од 1. новембра 1895. до 28. октобра 1901.
	Богдан Поповић, редовни професор	од 1. септембра 1896. до 31. августа 1900. и од 9. октобра 1901. до 8. децембра 1903; школске 1897/98. године замењивао га је његов брат Павле Поповић, редовни професор и ректор Универзитета
	Танасије Милушић, редовни професор	од 31. августа 1900. са ратним прекидом до краја школске 1914. године
	Тјешимир Старчевић, резервни пешадијски потпуковник	од 1. маја 1914. са ратним прекидом до 10. фебруара 1920. као хонорарни, а надаље као редовни професор
	др Миливоје Павловић	хонорарни професор од 18. октобра 1920.

²⁸ У Споменици се име француског професора Шарла Арена (*Charles Arène*) наводи као Карло. Детаљнија литература о професору Арену, који је више од три деценије предавао на Лицеју (Великој школи) у Београду: Милан Костић, „Шарл Арен, професор Велике школе у Београду”, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, II, бр. 2 (1954), 217-218; Љиљана Матић, „Шарл Арен, професор на Великој школи, Прованса-лац који је срце поклатио Београду”, *Васпитање и образовање* 1-2, (1996), 75-91.

Немачки језик	Људевит Шпанић	од 1. октобра 1851. до 31. августа 1880.
	Стеван Д. Поповић, државни саветник	од јесени 1880. до лета 1884.
	Никола Кесерић, инжињерски мајор	од 16. новембра 1883. до 27. јуна 1886.
	Сава Витас, редовни професорски помоћник	од 1. септембра 1885. до 28. септембра 1887.
	Јевђеније Јуришић-Штурм, пешадијски потпуковник	од 27. јуна 1886. до 16. маја 1888.
	Ђуро Козарац, директор гимназије	од 1. септембра 1888. до 7. фебруара 1889.
	Љубомир Миљковић	од 1. септембра 1888. до јесени 1891.
	др Милан Јовановић, резервни санитетски мајор и редовни професор	од 31. јануара 1889. до 2. маја 1896.
	Богдан Поповић, редовни професор	од 1. септембра 1896. до 31. августа 1900. и од 9. октобра 1901. до 8. децембра 1903; школске 1897/98. године замењивао га је његов брат Павле Поповић, редовни професор и ректор Универзитета
	Херман Резнер, драгоман и чиновник посланства	од 3. октобра 1897. до 11. децембра 1903.
	Хенрик Лилер, резервни пешадијски потпуковник, редовни професор и директор гимназије	од 25. фебруара до 11. септембра 1900. као хонорарни професор; од 11. септембра 1900. до 20. септембра 1910. као редовни професор; од новембра 1913. са ратним прекидом до 17. октобра 1919. и од 16. децембра 1920. до 4. октобра 1923. као хонорарни професор
	Милоје Поповић, начелник Министарства просвете	од 20. септембра 1910. до јесени 1913. као редовни професор
	Јован Кангрга, инспектор Министарства просвете	изабран и постављен 1. маја 1914. за хонорарног професора, али услед рата није ни отпочињао предавања

Живојин Видановић, резервни пешадијски мајор, помоћник министра просвете	од 24. новембра 1919. до 29. септембра 1920.
Велибор Јонић	од 22. децембра 1920. до 1. новембра 1924. као хонорарни, а од 1. новембра 1924. као редовни професор
Никола Завишић, резервни пешадијски потпуковник	од 21. децембра 1921. као хонорарни професор

ПОЧЕЦИ НАСТАВЕ ЈЕЗИКА НА ВОЈНОЈ АКАДЕМИЈИ У БЕОГРАДУ

Руски језик	Живојин (Кирило) Јовичић, архимандрит ²⁹	од 1. октобра 1868. до 1885.
	Александар Хитрово, драгоман ³⁰	контрактуални наставник од 1. новембра 1890. до лета 1894.
	Михаило М. Васић, потпуковник	од 5. септембра 1894. до 12. августа 1899, од 16. фебруара до краја школске 1899/1900. године и од 15. децембра 1901. до 18. децембра 1903.
	др Александар Белић, редовни професор Универзитета у Београду, касније и председник САНУ	од 9. октобра 1901. до 9. септембра 1903.
	Милутин Драгутиновић	током школске 1903–1904.
	Милоје К. Сретеновић	од 25. августа 1904. до 29. јуна 1907. као хонорарни професор, а од 29. јуна 1907. са ратним прекидима као редовни професорски помоћник ³¹
Италијански језик	др Хенрик Барић, доцент, а касније и ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду	од 29. новембра 1921.
Турски језик	Алекса Поповић, преводилац у Министарству спољних послова, хонорарни професорски помоћник ³²	од 5. марта 1898. до краја школске године – јула или августа
Српски језик	Љубомир Ковачевић, професор Велике школе	на Војној академији предавао више предмета међу којима и Српски језик, у периоду 1878–1893. са прекидима
	Љубомир Стојановић, академик и државни саветник	од 30. новембра 1888. до 21. септембра 1889.
	Живко С. Поповић, редовни професор	од 14. новембра 1898. до 25. јануара 1899.
	Милутин Драгутиновић	од 17. октобра 1902. до 8. октобра 1913.

²⁹ У литератури смо пронашли да је име професора Јовичића Живојин (Дара Дамљановић, *Руски језик у Србији, уџбеници од 1941. године*, Београд: Филозофски факултет, 2000, 87).

³⁰ Александар П. Хитрово дошао је у Србију као добровољац у Српско-турском рату. На молбу групе студената Велике школе, у јесен 1888. године држао је факултативна предавања из руског језика и књижевности (Дара Дамљановић, *Руски језик у Србији, уџбеници од 1941. године*, Београд: Филозофски факултет, 2000, 102).

³¹ Настава руског језика одржавана је и у међуратном периоду, од 1919. године, али у доступној литератури нисмо пронашли имена свих предавача (Дара Дамљановић, *Руски језик у Србији, уџбеници од 1941. године*, Београд: Филозофски факултет, 2000, 145).

³² Прикупљени подаци о Алекси Поповићу Сарајлији: Јована Шаљић Ратковић и Милић Ј. Милићевић, „Познавање турског и албанског језика у војсци Србије концем XIX века”, *Војноисторијски гласник*, LXI, бр. 1 (2011), 171.

Закључак

У току овог веома дугог периода, изучавању страних језика је при-
даван различит значај, о чему сведочи сврставање језичких предмета
у различите категорије. У складу са геополитичком стратегијом током
историје наше државе, као и према потребама за стручњацима у обла-
сти стране војне струке, мењали су се захтеви у погледу изучавања
страних језика у војном школству уопште, и у оквиру њега, на најви-
шем степену лествице војног образовања – у Војној академији.

У почетном периоду, на стабилност наставе страних језика на
Војној академији утицали су бројни фактори. Међу најважнијима
били су Први и Други балкански рат (1912–1913), Први светски рат,
затим промене у државном уређењу, спољној политици државе, као
и други утицаји осликани кроз честе промене наставних планова и
програма, па и промене дужине трајања образовног процеса.

Први страни језик који се изучавао на Војној академији био је
француски, а за њим је следило увођење немачког језика. Ова два је-
зика изучавана су на Војној академији током целог периода који је
обухваћен овим истраживањем. У каснијим етапама развоја Војне
академије, у наставне програме су укључивани (и из њих повремено
или трајно искључивани) руски, италијански и турски језик. У поје-
диним периодима настава је одржавана и из предмета Српски језик.

Провера знања страних језика се при упису углавном вршила у
форми усменог испита, тек понекад у писменом облику, док се по-
знавање српског језика и српске књижевности проверавало писмено.

Честе промене програма наставних предмета на Војној академи-
ји током њеног развоја одражавале су се и на процес наставе стра-
них језика – некада су то били једногодишњи курсеви, а некада су
се језички предмети изучавали на свим годинама школовања, без
обзира на трајање наставе. Често се захтевало учење и знање не-
мачког или француског језика, по избору.

Није познато на ком нивоу се морао знати страни језик, али је
засигурно превазилазио почетни ниво, с обзиром на захтеве при-
јемног испита и дужину изучавања предмета. Један од најважнијих
захтева за упућивање на школовање у иностранству било је знање
страног језика на нивоу који би омогућио превођење на српски је-
зик и праћење садржаја наставе у иностраним војним школама.

Управа Војне академије је за извођење наставе ангажовала
углавном цивилна лица, професоре гимназија или Универзитета у
Београду (тј. Велике школе). Нема података о домаћим уџбеницима
за учење страних језика који би били прилагођени за наставу на

Нижој и Вишој школи Војне академије, нити је познато који су се приручници, речници и материјали користили у настави, па се претпоставља да су наставници сами бирали аутентичне материјале који, међутим, никада нису обједињени у неку врсту домаћег приручника за учење страних језика.³³

Период након Првог светског рата још увек није довољно расветљен у историографији војног школства. Мноштво непотпуних података и мањак архивске грађе ограничавају опсежност овог рада на период од настанка Војне академије до неколико година након завршетка Првог светског рата и формирања нове државе – Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Ипак, даљим проучавањем грађе може доћи до вредних прилога о историјату наставе страних језика на Војној академији у Београду.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

Сборник закона, уредаба, наређења и објашњења војних издатих од 1861–1873. године, Београд: Министарство војно, 1882.

Споменица педесетогодишњице Војне академије 1850–1900. Београд: Војна штампарија, 1900.

Споменица седамдесетпетогодишњице Војне Академије 1850–1925. Београд: Штампарска радионица Министарства Војске и Морнарице, 1925.

Службени војни лист 1892

Службени војни лист 1898

Службени војни лист 1925

³³ „Управо у време своје наставне дужности на Академији, окончао и рад на једном од првих српско-турских, односно, турско-српских речника”, професор турског језика на Војној академији Алекса Поповић издао је своје дело тек следеће, 1899. године (према: Јована Шаљић Ратковић и Милић Ј. Милићевић, „Познавање турског и албанског језика у војсци Србије концем XIX века”, *Војноисторијски гласник*, LXI, бр. 1 (2011), 171). Ипак, није познато у којој мери је овај речник у необјављеном облику могао бити примењиван у настави. Први конкурс за израду уџбеника страног језика, конкретно немачке читанке за Нижу школу Војне академије, објављен је у Службеном војном листу за 1925. годину (Службени војни лист 1925, 1741). У том периоду се и у другим земљама тражило да се сачине уџбеници за учење језика војне струке, на пример уџбеник француског језика за војнике (Катарина Илић Радојковић, „Настава језика струке/језика за посебне намене у контексту европске образовне језичке политике” (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Одсек за романистику, 2014). Више о настави страних језика у међуратном периоду, пре свега о настави француског језика у војном школству у: Биљана Стикић, „Настава француског као страног језика у војном образовању у Србији између два светска рата”, *Анали Филолошког факултета*, XXXIV, бр. 1 (2022), 125–142.

Литература

Авагјан, Карина. „Утицај страних лексема на војну лексику српског језика”, *Војно дело*, бр. 1, (2014), 243–257.

Авагјан, Карина. „Војно беседништво”, *Војно дело*, бр. 2 (2014), 232–244.

Авагјан, Карина. „Критички осврт на досадашња истраживања језика војне струке”, *Војно дело*, бр. 6 (2016), 200–209.

Дамљановић, Дара. *Руски језик у Србији, уџбеници од 1941. године*. Београд: Филозофски факултет, 2000.

Ђукић, Слободан. „Страни утицаји на развој српске војне доктрине у XIX и првој деценији XX века”. Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2013.

Животић Ратомир и Јововић Божидар. *Језик и стил ратне вештине*, Београд: Центар високих војних школа ОС „Маршал Тито”, 1990.

Зорић Мирјана и Ђукић Слободан. *Српско војно школство*. Београд: Министарство одбране Републике Србије, 2010.

Илић Радојковић, Катарина. „Настава језика струке/језика за посебне намене у контексту европске образовне језичке политике”. Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Одсек за романистику, 2014.

Исаковић, Душан. „Познавање и употреба нашег и страних језика у Војсци Југославије”, *Војно дело*, бр. 1 (2000), 117–123.

Јовановић, Владан. *Српска војна лексика и терминологија*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016.

Милићевић, Милић Ј. „Војна академија почетком 20. века”. *Гласник Историјског архива Ваљево*, 34, (2000), 103–115.

Милићевић, Милић Ј. „Списак г. официра налазећих се у страним државама у 1900-ој год”. *Војноисторијски гласник*, LXXI, бр. 2, (2021), 237–243.

Станић Ђорђе, Килибарда Зоран и Марчек Јан. *Обука српске војске 1804–1918*. Београд: Војноиздавачки завод, 2007.

Станојевић, Станоје. *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, IV књига С-Ж. Београд: ИК Зорана Стојановића, 1929.

Стикић, Биљана. *Усвајање страног језика у специфичном контексту: француски језик и Срби у Првом светском рату*. Нови Сад: Академска књига, 2012.

Стикић, Биљана. „Настава француског као страног језика у војном образовању у Србији између два светска рата”. *Анали Филолошког факултета*, XXXIV, бр. 1 (2022), 125–142.

Шаљић Ратковић Јована и Милићевић Милић Ј. „Познавање турског и албанског језика у војсци Србије концем XIX века”. *Војноисторијски гласник*, LXI, бр. 1 (2011), 169–179.

Ivan Andrijašević, Russian language teacher-translator
Military Academy, University of Defense,
Belgrade, Republic of Serbia
E-mail: ivan.s.andrijasevic@gmail.com

Vesna Krainčanić, Italian language teacher-translator
Military Academy, University of Defense,
Belgrade, Republic of Serbia
E-mail: yu_vesna@yahoo.com

Marijana Buljugić, French language teacher-translator
Military Academy, University of Defense,
Belgrade, Republic of Serbia
E-mail: marijanastojkovic91@gmail.com

THE BEGINNINGS OF LANGUAGE TEACHING AT THE MILITARY ACADEMY IN BELGRADE

(Summary)

The subject of this research is the beginnings of language teaching at the Military Academy (Artillery School) in Belgrade, in the period from its establishment in 1850 to a few years after the end of World War I, i.e. until 1924, when reliable data and archival material date back, based mainly on the Memorial of the seventy-fifth anniversary of the Military Academy. The importance of foreign language knowledge was manifold. In addition to a significant role in teaching professional subjects, given that the teaching process was, to a great extent, carried out according to translation of foreign textbooks, foreign languages also played a significant role in the development of the Serbian military doctrine, as well as the fact that there was a great influence of neighboring countries in the educational field of the military training. Also, cadets who were sent for education abroad were obliged to know the language of the country they were sent to. For enrollment, first in the Artillery School, and then in the Lower and Higher School of the Military Academy, the knowledge of French or German was mandatory. French was the first to be introduced into the curriculum, followed by German, while Russian, Italian and Turkish were introduced later. Throughout certain periods, Serbian was also taught as a subject. Due to insufficient data, as well as a lack of archival materials, the period after World War I has not been sufficiently studied in the military education historiography, which is why this paper is limited to the period from the establishment of the Military Academy to a few years after the end of World War I and the formation of a new state, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

KEY WORDS: *Military Academy, language teaching, Russian, Italian, French, Serbian*